

ÇOK KUTUPLU ORTADOĞU DÜZENİNE TÜRKİYE'NİN YAKLAŞIMI

MERVE ZORLU

Doktora Adayı İKÇÜ

“

Bölgenin önemli aktörlerinden Türkiye'nin son dönemde Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımında terörle mücadele ve güvenlik, stratejik ortaklık, ekonomi ve insani diplomasi yaklaşımlarıyla “ilkeli denge” siyaseti kurmaya çalıştığı görülmektedir.

”

Arap Ayaklanmalarıyla istikrarsızlaşan Ortadoğu siyaseti ve çok kutuplu uluslararası siyaset özellikle son 10 yılın bölgedeki belirleyicisi olmuştur. Normalleşme çabalarının başladığı son dönemde farklı aktörlerin bölgedeki etki alanı genişlemiş, bölgesel aktörlere doğru da bir güç kayması yaşan-

mıştır. Yeniden gündeme gelen kronik çatışmalar, Ortadoğu'daki normalleşme sürecini sekteye uğratmış olsa da bölge aktörlerinin tutumlarının çok kutuplu uluslararası siyasetle uyumlu olacağı anlaşılmaktadır. Nitekim bu süreçte bölgenin önemli aktörlerinden Türkiye'nin son dönemde Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımında terörle mücadele ve güvenlik, stratejik ortaklık, ekonomi ve insani diplomasi yaklaşımlarıyla “ilkeli denge” siyaseti kurmaya çalıştığı görülmektedir.

ORTADOĞU'DA ÇOK AKTÖRLÜ NORMALLEŞME ADIMLARI

Kronik çatışma temalarına ek olarak 2010 yılında başlayan Arap Ayaklanmaları bölge ülkelerinin güvenlik kırılganlıklarını artırmıştır. Yaşanan parçalanma ve izolasyonların getirdiği istikrarsızlık, bölgenin 10 yıllık siyasetini belirleyen bir kutuplaş-

maya neden olmuştur. Bu kutuplaşmalardaki ilk çözülme, dönemin ABD Başkanı Donald Trump diplomasisiyle 15 Eylül 2020'de imzalanan İbrahim Anlaşmaları sayesinde gerçekleşmiştir. İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Bahreyn arasındaki diplomatik ilişkileri normalleştirme adımı olan bu anlaşmaya aynı yıl Fas ve Sudan da katılmıştır. Nitekim bu normalleşme süreçleri bölge ülkeleri için bir gereklilik hâline dönüşmüştür. Çünkü kesilen diplomatik ilişkiler bölge ülkelerini hem ekonomik hem de güvenlik bağlamında etkilemiştir. Örneğin Avrupa bölgesindeki gerçekleşen ticaretin %60'tan fazlası yine Avrupa ülkeleri arasında gerçekleşirken bu oran Ortadoğu'da ancak %10'ları bulabilmiştir. Bu oran dünyadaki hemen hemen tüm bölgelerin gerisinde kalınmasına sebep olmuştur. Ayrıca diplomatik ilişkilerin kesilmesi bölge ülkelerinin güvenlik algılarını etkilemiştir.

2020 yılının pandemi gündemi ise bölge ülkelerini daha fazla kırılğan hâle getirmiştir. Bu bağlamda İbrahim Anlaşmalarıyla başlayan normalleşme atmosferi diğer bölge ülkelerine kolaylıkla yayılabilmiştir. Mısır ve Ürdün, İsrail ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini yeniden canlandırma çabalarına yönelmiştir, böylece ekonomik gücü yüksek olan İsrail'in nüfuzunu artırma olasılığını artırmışlardır.

Geçen 10 yıllık süre zarfında farklı küresel aktörler de bölgedeki varlıklarını genişleterek pragmatik siyasetler izlemişlerdir. Rusya, Suriye ve İran ile ilişkileri-

ni geliştirirken Çin başta Körfez ülkeleri olmak üzere bölgedeki çoğu ülke ile ekonomik ilişkilerini ilerletmiştir. Çin'in bu yeni girişimi ABD'den sonra bölgedeki normalleşmeye katkı sağlayan diğer bir aktör olmasına vesile olmuştur. İran ve Suudi Arabistan arasındaki 2016'da kesilen diplomatik ilişkiler Irak ve Umman'ın çabalarıyla normalleşmeye dönmemiş olsa da Çin aktif bir arabulucu rolüyle bölgede yeni bir normalleşmeye kapı açmıştır. 10 Mart 2023'te Çin-Suudi Arabistan-İran ortak bildiriyle diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması ve çeşitli alanlarda iş birlik-

lerinin kurulmasına ilişkin mutabakata varılmıştır. İbrahim Anlaşmalarının bölgedeki yarattığı domino etkisinin İran-Suudi normalleşmesinde de olması beklenmiştir. Nitekim uzlaşımın ardından Suudi Arabistan ev sahipliğinde gerçekleşen Arap Birliği zirvesine 12 yıl aradan sonra Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad davet edilmiş ve üyeliğe yeniden alınmıştır. Bu süreçte Ortadoğu için yeni istikrar dönemine giriş tartışmaları gündeme gelirken Ekim 2023'te başlayan ve devam etmekte olan İsrail-Filistin çatışmaları bölgedeki kronik sorunları yeniden gündeme getirmiştir.

“

Bölgede gerçekleşen normalleşme adımlarının ve yapılan anlaşmaların farklı küresel aktörler aracılığıyla sağlanması, İsrail-Filistin çatışmasında aktörlerin farklı taraflarda konumlanması, İbrahim Anlaşmalarının askıya alınması beklenirken geri adım atılmamış olması gibi birçok gelişme küresel siyasetin çok kutuplu yapısının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

”

Bölgede gerçekleşen normalleşme adımlarının ve yapılan anlaşmaların farklı küresel aktörler aracılığıyla sağlanması, İsrail-Filistin çatışmasında aktörlerin farklı taraflarda konumlanması,

İbrahim Anlaşmalarının askıya alınması beklenirken geri adım atılmamış olması gibi birçok gelişme küresel siyasetin çok kutuplu yapısının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ancak bölge aktörleri tarafından bu yeni düzen ABD'nin algıladığı gibi sıfır toplamlı siyasetin dönüşü olarak görülmemektedir. Bölgesel aktörler, rejim güvenliklerini yeniden sağlayabilmek için çeşitli fırsatları değerlendirmektedirler. Örneğin, BAE'nin çatışmalara karşı izlediği tutumdan yola çıkarak İbrahim Anlaşmalarının sunduğu fırsatları göz ardı etmek istemediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Suudi Arabistan, ABD tarafından beklediği güvenlik garantörlüğünü elde edemediği için çatışmalara karşı tutumunu fırsata çevirme eğiliminde hareket etmekte ve ABD'den tavizler ta-

lep etmektedir. Katar ise Hamas ve İsrail arasında arabulucu rolü üstlenmeye çalışmaktadır. Körfezin bu güçlü aktörlerinin yaklaşımı gerek yeni küresel siyasette gerekse de olası yeni Ortadoğu siyasetinde tek bir hegemonyaya bağlı kalınmayacağına ve ilkesel Arap siyasetinin yerini ise pragmatik siyasetin alacağına ilişkin öngörüler sunabilmektedir. Bu ise çok kutuplu dünya siyasetinin bir göstergesi olan küresel güç kaymasının gerçekleşmesi olarak okunabilecektir. Önce pandemi sonra ise Rusya-Ukrayna savaşının yarattığı etkiler küresel karşılıklı bağımlılıktaki çoklu krizi bir kez daha gün yüzüne çıkarmıştır. Böylece güç-iktidar alanında coğrafi kaymalar ve gücün farklılaşma süreçleri belirginleşmiştir. Bu süreçlerde küresel olarak orta ölçekteki ülkelerin bölgesel-küresel

etkilerini artırma ve bölgesel güç/kilit ülke olma potansiyelleri ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin bölgenin güçlü bir devleti olarak Ortadoğu siyasetine nasıl yaklaştığı önem kazanmaktadır.

TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU SİYASETİNE "İLKELİ" DENGE YAKLAŞIMI

Türkiye'nin gerek tarihi ilişkileriyle gerekse de ortak değerleri itibarıyla Ortadoğu yönetimleri için model bir ülke olma potansiyeli her dönemde önemini korumaya devam etmiştir. 2000'lerin başından itibaren bu potansiyeli değerlendirme motivasyonu ile Ortadoğu açılımı oluşturan Türkiye için Arap Ayaklanmaları zorlayıcı bir süreç olmuş, bölgedeki parçalanmalar ve istikrarsız-

lık Türkiye'nin Ortadoğu'ya yaklaşımını etkilemiştir. Bu bağlamda Arap Ayaklanmalarının başlamasından itibaren geçen 14 yıllık süreçte Türkiye'nin Ortadoğu siyasetine ilişkin yaklaşımında birtakım tutumlar netleşmeye başlamıştır. Bunlardan ilki güvenlik önceliği ve terörizmle mücadeledir. Nitekim Irak ve Suriye'de yaşanan siyasal istikrarsızlıkların yarattığı güvenlik açığı Türkiye'nin en önemli önceliği olmuştur. Bu bağlamda 2016 yılında Fırat Kalkanı Harekâtı ile başlayan terörle mücadele dönemine girilmiştir. Süreç içerisinde oldukça zayıflatılan terör gruplarına karşı Türkiye'nin aktif mücadelesi devamlılığını korumaktadır. Ayrıca Türkiye bölgede etkinliği bulunan Rusya, İran, ABD gibi bölge ötesi aktörler ile Irak ve

Suriye gibi bölge aktörleriyle de ilişkilerinde mücadelesinden taviz vermeyen ilişkiler yürütmeye devam etmektedir.

Bölgedeki sorunlar uzun bir süre üçüncü taraflarla dengeli bir şekilde yönetilmeye çalışılmış olsa da Türkiye 2023 yılı itibarıyla bölgenin sorunlarını bölge devletleriyle ele alma kapsamında yoğun temaslara geçmiş görünmektedir. Nitekim Suriye ile 2021 yılında düşük düzeyli temaslar Mayıs 2023'te dışişleri bakanları düzeyine taşınmış ve Rusya'da iki tarafın dışişleri bakanları bir araya gelmiştir. Her ne kadar Suriye yönetiminin beklentisi sınır ötesindeki Türk askerinin geri çekilmesi olsa da Türkiye terörle mücadele ilkesinden taviz vermemektedir. Ancak

komşuluk ilişkilerini geliştirmek için oluşan fırsatları da değerlendirilen ilkeli bir denge siyaseti kurmaya çalışmaktadır. 2023 ve 2024'te Irak'la yürütülen güvenlik diplomasisi de yine bu ilke kapsamında anlaşılabilir. Türkiye hem Bağdat ve Erbil'deki aktörlerle diplomatik süreçleri değerlendirerek etki alanını genişletmekte hem de terörle aktif mücadelesini yürüttüğü operasyonlar gerçekleştirmektedir. İran ile ilişkilerde ise 2024 yılı itibarıyla yeni bir atılım gerçekleşerek teröre karşı mücadelede iş birliği-

ne ilişkin adımlar atılmıştır.

Türkiye'nin bölgeye ilişkin ikinci önemli açılımı ekonomik ilişkilerini geliştirmesidir. Suriye ile normalleşmenin, Iraklı aktörlerle yürütülen diplomasinin ve İran ile devlet başkanları düzeyinde yapılan Ocak 2024'teki görüşmenin sadece güvenliğe değil komşuluk potansiyelinden oluşacak ekonomik katkıları da olacaktır. Nitekim İran'la yapılan görüşme neticesinde ticaret hacminin 30 milyar dolara çıkartılması hedeflenmiştir. Bölgenin önemli eko-

nomilerinden olan İsrail ile de 4 yıllık sürecin ardından 2022 yılında diplomatik ilişkiler yeniden tesis edilmiştir. Diğer ekonomik hamle ise Körfez ile normalleşme sürecinde yaşanmıştır. 2021 yılında başlayan normalleşmenin kurumsallaşması için 2022 yılındaki BAE ve Suudi Arabistan ziyaretleri etkili olarak yeni iş birlikleri sağlanmıştır. Bu iş birlikleri aynı zamanda karşılıklı olarak güvenlik alanına da katkılar sağlamıştır. Nitekim Türkiye'nin bölgeye yönelik üçüncü açılımı stratejik ortaklık yaklaşımıdır. Bu bağlamda Türkiye bölgesel ortak tehditlere karşı dengeleyici bir aktör olarak alternatif oluşturmaktadır. Ayrıca bölgenin savunma sanayi tedarikçisi olarak ABD

“

Bölgedeki sorunlar uzun bir süre üçüncü taraflarla dengeli bir şekilde yönetilmeye çalışılmış olsa da Türkiye 2023 yılı itibarıyla bölgenin sorunlarını bölge devletleriyle ele alma kapsamında yoğun temaslara geçmiş görünmektedir.

”

hâlâ ilk sırada yer alsa da Türkiye gelişen savunma sanayisiyle bölge için alternatif bir partner olmaya başlamıştır. Körfez bölgesine 2022 yılında 4,4 milyar dolar olan savunma sanayi ihracatı, 2023'ün daha ilk yarısında 2,3 milyar doları bulmuştur. Bu bağlamda bölge için stratejik bir aktör olma potansiyelini arttırmıştır.

Türkiye'nin bölgedeki dikkat çeken son açılımı ise insani diplomasi'dir. Suriye iç savaşını sürecinde oluşan kitlesel göçlere açık kapı politikası uygulayan Türkiye, uluslararası alanda da insani diplomasi'nin yürütülmesi için öncülük etmiştir. Bu bağlamda Türkiye dünyada en çok sığınmacı barından ülke olmaya devam etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin terörle mücadele kapsamındaki ilkelerinin başında insani ve sivil güvenlik gelmektedir. İnsani yardımlar alanında bölgesinde önde gelen ülke olarak Türkiye'nin insani diplomasi yaklaşımı son olarak İsrail'in Filistinlilere yönelik saldırılarında uygulanmaktadır. Çatışmaların başından itibaren sivil güvenliğini önceleyen, uluslararası platformlarda da bunu

sürdürerek çatışmaların sonlanması için arabulucu rolü üstlenme amacıyla olan Türkiye'nin gayreti devam etmektedir. Her ne kadar İsrail ile ekonomik ilişkiler Türkiye için pragmatik seçenek olsa da Türkiye'nin Filistin meselesine yaklaşımı ve insani açılımı son çatışmalar sebebiyle İsrail ile diplomatik ilişkilerin yeniden ve daha sarsıcı şekilde ke-

silmesinin önüne geçememiştir. Bu sebeple İsrail ile ilişkilerini devam ettiren üçüncü taraflarla ortak çözüm bulma çabasını sürdürmektedir. Sonuç olarak bu bağlamda Türkiye'nin bölgeye yönelik siyasetinde denge arayışlarını sürdürdüğü ancak ilkelere vazgeçmeyen bir siyaset izleme çabasında olduğu anlaşılmaktadır. ■

